

kutatásai bizonyítják,²⁷ ha nem is látunk már e steppei népekben közvetlen elődöket, magyarokat. Hogy sok esetben tévedett Pray mai ismeretünk fényében, s hogy sok esetben nem tud kora szemléleti kereteitől szabadulni? De hiszen hányan tudnak akár ma koruk szemléletétől szabadulni? Minden kort a saját mércéjével kell mérnünk, s így nézve Pray kora kiemelkedő őstörténésze volt, sőt a reformkor romantikus szemlélete sok tekintetben visszalépést jelentett, legalábbis a magyar őstörténetben, Pray criticizmusával szemben. Csak sajnálhatjuk, hogy a nagyrahangolt történész, a majdani „historiographus regius” életének ifjabb éveiben merült bele népünk ifjabb éveinek, a magyar előidőknek vizsgálatába, s később már páratlan tudását és szintetizáló képességét a magyar múlt más korbeli tablójának megrajzolására fordította.

Vásáry István

George Sand és Magyarország

„Éljen a Köztársaság! Micsoda álom, micsoda lelkesedés, és milyen fegyelem és rend Párizsban! Onnan jövök, oda siettem, és láttam megnyílni lábaim alatt a barrikádokat. Láttam a népet: nagyok, fenségesnek, naivnak s nagylelkűnek, láttam a világmindenség legcsodálatosabb népét, a francia népet, mely összeforrt Franciaország és a világ szívével.”¹ Ha nem tudnánk, hogy George Sandtól idéztük e lelkes leírást az 1848-as párizsi forradalmi hangulatról, Petőfire kellene gondolnunk.

Vive la Republique! kiált fel Petőfi is 1848 március elején a francia forradalom hírére, s így folytatja: „Aztán némán, merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop . . . Nyakra-főre siettem a fővárosba, reszketve, lélegzet nélkül értem haza . . . Általános volt a lelkesedés, de még semmi sem történt . . .” Nem véletlen e két vallomás hasonlósága. Levonni a francia forradalmak tanulságait, olvasni és szeretni a francia irodalmat, – ez már nemcsak divat, de kötelesség volt az 1840-es években a fiatal magyar értelmiségek számára. „Mi franciák voltunk valamennyien!” – vallja Jókai. És ez egyáltalán nem túlzás. A francia irodalom és filozófia iránti rajongás különösen a XVIII. század második felében jelentkezik, majd az 1830-as években új korszak kezdődik a magyar–francia kapcsolatok történetében. A magyar reformkor vezető egyéniségei, írók és politikusok, elsősorban nem Ausztriába, hanem Franciaországba utaznak, hogy elhozzák az európai fejlett kultúra híreit hazájukba. Az ő közvetítésükkel jutnak el hozzánk Mme de Staël, Chateaubriand és Victor Hugo művei, s így lesz a kor kiemelkedő magyar írójának, Eötvösnek romantikus regénye, a *Karhauzi* „az új Párizs-szemlélet első hangja irodalmunkban, s méltán válik a Manon Lescaut – Rousseau – Chateaubriand – George Sand vonal magyarországi folytatásává.”²

Mi az oka e rajongásnak a francia romantikusok irányában? Egyszerűen az, hogy a reformkor alkotói, a Fiatal Magyarország költői magukra ismernek a kortárs francia írókban, eszméik, töprengéseik, problémáik közösek, s szinte mindegyiküknek akad egy-egy francia példaképe. A magyar radikális ifjak annak az iskolának a tanítványai, mely „Lamartinetól Victor Hugoig, s Dumastól Bérangerig mindent magába egyesített, ami eszmében szép, kivitelben merész, érzelmekben megragadó, ami a szívet, lelket hevíti. A francia írók nemes rajongása, erős meggyőződése, dicső ábrándjai magukkal ragadtak mindenkit, aki ifjúságot és nemes ábrándokat bír.” – írja Jókai. „Francia könyveket olvastunk, Lamartine *Girondisták története*, Tocqueville *Demokratája* volt a bibliánk, Petőfi Béranger-t imádta, én Hugo Victorban találtam eszményképet. Pállfy Albert volt a Sue Jenőnk, Degré a Paul de Kock-unk, Irinyi Józsi a Girardin Emilünk, Pákh Albert a Jules Janinünk.”³ Jókai megjegyzése igazolja azt az irodalom-szociológiai jelenséget, hogy egy költő (pl. Béranger) idegen nyelvterületen milyen mértékben kap más megvilágítást és értékelést, az új környezet ízlésének és politikai szemléletének megfelelően. Érdekes megállapítanunk, hogy a fent idézett visszaemlékezésben nem szerepel George Sand, a század egyik legolvasottabb és legtermékenyebb, legtöbbet ócsárolt és

²⁷ CZEGLÉDY K.: *Nomád népek vándorlása Napkeletről Napnyugatig*. Bp. 1969. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 8.).

¹ G. Sand, *Correspondance*, t. VIII. Lettre à Ch. Poncey, 8 mars 1848, p. 330.

² SÖTÉR István: *Magyar–francia kapcsolatok*, Bp. 1946. 132.

³ I. m. 141.

legtöbbször félreismert francia írónének neve. Pedig George Sand, a romantika megtestesítője, nagyon is foglalkoztatta a magyar közvéleményt,⁴ s érdemes figyelemmel kísérnünk közvetlen és utóhatását irodalmunkban.

Mielőtt az első Sand regény (*Lélia*, 1842) magyar fordítása megjelenik, a sajtó már többször foglalkozik az írónővel. Elsőként a *Figyelmező*, az *Athenaeum* társlapja értékeli George Sand: *Mauprat* című regényét, s fel kell figyelniünk a dátumra – 1837 (tehát még ugyanabban az esztendőben, amikor a *Mauprat* Párizsban megjelent). A szerkesztő, Schedel Ferenc jó véleményt mond a regényről: „Igen érdekes elbeszélés, azon ragyogó előadásban, mely a szerzőné hírét megállapítja. Az említett munkának célja festeni azon apró hűbéri kényurak baromi bánásmódját, melyekkel Franciaország 1789 előtt annyira bővelkedett, ellenébe a nép erkölcsi s szellemi kifejlésének, mely észrevétlenül megért, s a forradalmat előkészíté.”⁴ A kritikus hibáztatja az írónő túlzott képzelőerejét, de értékeli, hogy gyűlöli a nép elnyomását, a rabszolgaságot, az arisztokratizmust, s igazmondása miatt a *Mauprat*-t a szerző legjobb munkájának tartja. Meglepő e tárgyilagos, már-már politikuskán nevezhető vélemény, s nem nehéz felfedezni a negyvenes évek magyar társadalmi viszonyainak hasonlóságát és tarthatatlanságát. Igaz, az *Athenaeum* haladó lap, Bajza vezetésével, főleg Vörösmarty hatására célul tűzi ki a tudományos ismeretek bővítését, az olvasásra nevelést és az ízlésformálást. E felelősséget mélyen átérzi Vörösmarty, mikor így szól olvasóihoz: „Minden kornak megvan a hivatala: Korunk tán nevelője lesz egy boldogabbnak, melyben a most kifejtődő lelkek tündöklelni fognak.”⁵

Vörösmarty kiválogatja gondosan a kor leghaladóbb francia íróit, hogy ismertesse kötetekben Béranger (1831), Victor Hugo, Lamartine (1830) munkásságát. S így kerül sor George Sandra az *Athenaeumban* (1837), amikor a *Tudományos Gyűjtemény* lényegében már teljesítette vállalt feladatát.⁶ Természetesen a korabeli magyar sajtó Sand-képe nem ilyen egyértelműen pozitív. Schedel fentebb idézett kritikájában is van egy mondat, mely erre utal: „Ha Sand George tehetségét és termékeny phantasiáját mindig arra használta volna, hogy olly belső hűséggel és igazsággal beszélje el történeteit és fesse karaktereit mint e románban: úgy senki sem ragadná el tőle korunk regényköltői között az első helyet.”⁷

Ez az alaphang nem egy kritikusnál folytatódik. Szemére vetik, tegyük hozzá – érdemtelenül, hogy kellemetlen, „undorító” romantikus túlzásokra ragadtatja magát, eredetisége túl pazarló pompájú, s felesleges lázadása a társadalom, a konvenciók ellen.⁸ A pletykarovatok sokat foglalkoznak Sand kalandos életével is, s nevezik őt „elhíresült asszonynak, sphynx-fajú, könyvészi hermaphroditának, érdekes tüneménynek, mely férfi öltönyben, szipával szájában, mint író nő lépett fel”, s ki nem képes az emberi szerelemre, csak „oroszlán és tigris-érzelmekre”.⁹ Ha meggondoljuk, hogy milyen a kor magyar közönségének általános női ideálja, – a gyengéd, karcsú, naivan bájos, lehetőleg eszményített hölgy, aki inkább kész elhervadni, minthogy maga is küzdjön boldogságáért –, tulajdonképpen nem is meglepő ez a viszolygás és értetlenség a feltűnő viselkedésű Sanddal szemben. A biedermaier polgári ízlés passzív, sablonos nőalakja nehezen adja át helyét az emancipált nőnek.

A fent említett „kritikai” megjegyzések ellenére az 1840-es években megjelennek a további Sand fordítások. A *Lélia* után 1843-ban az *Indiana*, 1844-ben a *Metella* és a *Leone Leoni*. E regényekben Sand elsősorban a nő érzelmhez és élethez való jogait hangoztatja. Ugyanakkor elárulja kétségbeesett boldogságkeresését, azt, hogy az írónő a „szabadszerelmben” éppolyan boldogtalan, mint a házasságban. E művek méginkább fokozzák a George Sand alakja köré font itthoni „mitosz”-t. Mert Dudevant asszony egyáltalán nem ilyen egyoldalú, nem marad meg a szerelmi háromszög ábrázolásánál. Ahogyan lassan kilábal a szenvedélyek zúrzavarából, úgy kerül az újabb és újabb politikai irányzatok hatása alá. Érdeklődése a közélet felé fordul, s a szocialista filozófia érdekl. Szocialista irányregényei is éppen olyan szenvedélyesek, mint a szerelemről írtak, elképzelései meghatóak, utópisztikusak. Renan kora

⁴ Románok, *Mauprat* par G. S. Figyelmező (Athenaeum társlapja) Pesten, dec. 12. 1837. 24. sz. 368, 369.

⁵ VÖRÖSMARTY Mihály: Az olvasókhöz. Tud. Gyűjt. 1828. I. 4. 1.

⁶ Románok, *Mauprat* par G. S. Figyelmező (Athenaeum társlapja) Pesten, dec. 12. 1837. 24. sz. 369.

⁷ I. m. 369.

⁸ Vö.: A théâtre français és Sand György (írta Rőjtöki) Honművész, 1839. II. 90. sz. 719.

⁹ George Sand (Madame Dudevant) németből fordította D. I. Literatura, 1841. V. kötet.

„eolhárfaának” hívja, szerinte könyvei örök tanúi lesznek „mindannak, amire vágyódtunk, amit hittünk, gondoltunk és elszenvedtünk”.¹⁰

Ő is a „század gyermeke”, aki megéli a romantikusok nagy válságérzetét, de hite és lelkesedése újra talpraállítja, hogy megírja a *Mauprat*-t, „egy viharos és megisztult élet vágyalmát.”¹¹ A *Mauprat* már a népies szociálpolitikai irányt követő író műve, nem véletlen tehát, hogy a hazai cenzúra nem engedélyezi kiadását 1843-ban. (A Kisfaludy-Társaság a megjelenő *Külföldi Regénytár* sorozatot e művel akarta ugyanis kezdeni.¹²) E tény kellőképpen bizonyítja, hogy a haladó irodalmi közvélemény felfigyelt Sand-ra. Ugyanezt támasztja alá, hogy a negyvenes évek közepének sajtókritikájában Sand képe egyre valódibb. Életmódját ugyan általában furcsának tartják, de művészetét magasra értékelik. Kiemelik, hogy a legegyszerűbb eszközökkel tudja a legmegrázóbb hatást elérni, lélekábrázolása elmélyült, stílusgazdagsága elbeszéléseiben is lenyűgöző, „Rousseau nyelvéen szól, mégis új hatást kelt”.¹³ Egy lelkes szemtanú, aki 1842. június 24-én lépett be először Madame Dudevant párizsi szalonjába, így írja le a híres asszonyt, megfosztva eddigi mítoszától: „George Sand csekély termetű, s illedelmes testességgel bír. Még mindig szép orcáját száz fürt árnyékolja, szemei szépek, noha már kissé bágyadtak, s azon bizonyos feketés gyűrűzettel körülvetetvék, melyet Balzac az érzelem becsületkeresztjének, „la croix d'honneur du sentiment”-nak nevez, szája rendkívül kecses, egyáltalán egész személyisége az egyszerűség, nemesség és nyugalom felüllo jellemét fejezi ki.”¹⁴ E jellemzés mellett teljes pályaképet és művészetértékelést ad a magát S-nek nevező tanulmányíró, s véleménye szerint „az eddigi bírálatok számosak ugyan, de csak a szavak, s nem a szellem körül forognak, sok a bele-magyarozás, pedig csak nagyobbá teszik őt önök, ha megkövezik.”¹⁵ Hogy Sand „nagygyá” lett, és a reformkor vezető írói már elismerik tehetségét, az a tény is bizonyítja, hogy a Kisfaludy-Társaság indítványában, mely a külföldi elbeszélő irodalom legjobbjait ajánlja fordításra, Scott, Bulwer, Hugo és Balzac mellett Sand neve is szerepel.¹⁶ Ime, népszerűségben Balzac mellé kerül. Sand népszerű a magyar női olvasók körében is, sőt sokan utánozni kezdik. Köztük Szendrey Júlia, Petőfi későbbi felesége, hogy kitűnjön a szelíd, naiv, anyagi szépségek közül, haját George Sand módjára rövidre vágatja, érzelmes Shopin-etűdöket játszik, s titokban verseket és naplót ír.¹⁷ „Szerelem kell nekem, másképp nem élhetek, s megfagy lelkem örökre, ha nincs, ki részt vegyen a lángban, melly bennem dúl, mellyet minden idegeimen, mint egy lávafolyamot szüntelen lobogni érzek, melly kénytelen önmagát emészteni, mert nem talál tárgyat, melly lángolását visszatükrözhetné!”¹⁸ Éppen Szendrey Júlia idézett naplórészlete mutatja, hogy a biedermaier nő eszménykép mennyire átalakult már 1848 előtt. George Sand regényei és eszméi így feladatot töltöttek be nálunk már a 48-as polgári forradalmat megelőzően. De különösen nagy feladat vár reá a magyar szabadságharc leverése után.

Magától értetődik, hogy Sand a magyar olvasóközönség ez igényéről mit sem tudhatott. Sand szívvel-lélekkel részt vesz a párizsi 48-as forradalom eseményeiben, s aggódva figyeli a jobbratolódást, a burzsoázia újabb hatalomra jutását. Kétségbe esve, minden eszközzel próbál meg újra lelkesíteni. „A Köztársaság az életet jelenti. De elveszítjük, ha a nép igaz barátai elalszanak . . . Ébredjete! Ébredjete!”¹⁹ Ám egyre inkább rezignálttá válik, s kénytelen levonni következtetéseit: „A nép kénytelen mindenkivel együttműködni, a reakciós burzsoáziával éppúgy, mint a demokratikus érzelmű polgársággal; ha az uralkodó osztály nem lép őszintén demokratikus útra, hamarosan nagy zűrzavar és nagy

¹⁰Idézi GYERGYAI Albert: *George Sand, Mauprat*. Bp. 1974. Utószó 368.

¹¹I. m. 368.

¹²Pedig a regény megjelenését nagy várakozás előzi meg, az Athenaeum 1842/II. félévben utal arra, hogy a *Mauprat* Nagy Ignác fordításában fog megjelenni, s a regényből töredékeket is közöl.

¹³*Contes vénitiens par George Sand*, Paris, 2 vol. *Literatúra*, 1839. III. L'Uscoque – Spiridion par G. S., Paris 1839. *Literatúra* 1840. IV. 431. Ligetfi Andor: *Élettörténet Dudevant Auróra. Regélő*, 1839. 71. sz. 568.

¹⁴S: *Tanulmányok George Sand felett*. Világ, 1842. 56–58. sz. 455.

¹⁵I. m. 463.

¹⁶Kisfaludy Társaság *Évlapjai* 1843. IV. 36.

¹⁷Érdekes, hogy Petőfi így nyilatkozik jövődöbéli feleségéről: „Ő lesz az összes magyar írók feleségeinek koronája. George Sand esze és Shakespeare Júliájának szíve egyesült az én Juliskámban.” (1847. Kazinczy Gábornak írt levele).

¹⁸SZENDREY Júlia: *Naplórészlet*. December 2-án, 1846, Károly.

¹⁹George Sand: *Correspondance, Lettre à Charles Ponczy*, 28 marc 1848. 372.

szerencsétlenség szakad ránk, mert a nép még nem elég érett arra, hogy egyedül irányítsa sorsát. Úgy szeretjük a népet, mint gyermekünket! Úgy szeretjük, mint ahogy az ember szereti azt, aki szerencsétlen, gyenge, megcsalt és feláldozott, úgy szeretjük, mint azt, aki fiatal, tudatlan, még tiszta, és magában hordja egy nagyszerű jövő csíráját . . .”²⁰ Visszatér hát Nohantba, s egész életét az elesettek, az üldözöttek, a félreállítottak pártfogásának szenteli. Az 1848-at követő években egyaránt fél a gazdagok műveletlenségétől és a szegények kétségbeesésétől. És mégsem veszíti el hitét, Sand sohasem fárad el. Az 1848-as kellemetlenségek után, talán még hathatósabban érdeklődik a politika iránt. Minden cikkében és könyvében hirdeti: „A nép képes lesz arra, hogy átalakuljon, és ebben mindenkinek segítenie kell.” Eszményi kommunizmust képzel el: „A kommunizmus igaz tanait még nem fogalmazták meg és lehet, hogy még a mi életünkben sem akad olyan valaki, aki ezt megvalósítaná. Bár azt mélyen érzem szívemben és lelkemben, mégis valószínűleg lehetetlen volna pontosan meghatároznom, azon oknál fogva, hogy az egyén nem előzheti meg túlságosan történelmi „milieu”-jét, – úgy érzem – még a tudás és a tehetség birtokában sem lehetném meg a jövő ismeretének isteni kulcsát.

Az én kommunizmusom egész másnak feltételezi az embereket, mint amilyenek, olyanok, amilyenek érzem, hogy lenniük kellene. Az eszményi társadalmi boldogságot elképzeltem álmaimban, de sohasem tudnám látványosan kinyilvánítani ezeket az érzelmeket a bezárt szívűek előtt.”²¹ Az idézett gondolatokban szó sincs erőszakról, a nép boldogulása véres áldozatok nélkül is elképzelhető. Mindezt valódi próféta hittel, őszintén hirdeti.

Érhető tehát, hogy az igazi Sand kultusz nálunk a század második felében tetőzik, amikor mind a romantika, mind a népiesség másodvirágzását éli. Az író utópiája, naiv hite a nép, a kommunizmus még a század vége előtt bekövetkező vértelen győzelméről, éppen megfelelő gyógyír lehet az osztrák terrortól megfélemlített magyar olvasónak. Sand, aki sokáig elrettentő tabu volt, az önkényuralom éveiben divatos regényíróvá lesz.

Az ötvenes évek magyar sajtója, alig hogy talpra állt, már foglalkozik Sand újraértékelésével. Akkor, amikor osztrák megtorlás fenyeget egyetlen politikai célzást tartalmazó mondatért, Sandot már emlegetni is politikai állásfoglalás, hiszen mindenki tudja, hogy az író a forradalom üldözöttjeinek, az emigránsoknak őrangyala lett, többek között megismerkedett a száműzött Kossuth-tal is. Sand, az „emancipált hölgy” bemutatása remek téma a főleg nők számára szerkesztett divatlapoknak. Érdekes és mulatságos, hogy az immár világhírű írónt most egyszerre igen nőiesnek, erkölcsösnek, család-szeretőnek mutatják, a „vad” kuriózumból jóságos asszony, a vakok, agok és gyermekek gyámoltója lesz. Az újságírók szerint Sand asszony igazi művelt nő, aki mindenhez ért, többek között tud varrni, befőtteket készít, s külseje sem extra – megfelel egy szerény, polgári életmódot élő háziasszony külsejének. „Nagy szemeiből ábrándos szelídség és szerény nőieség sugárzik, s tekintetére az ember kénytelen bizalommal és rokonszenvvel felelni.”²²

A „megszelídített” író arcképe természetesen túlzásnak mondható, de nagyon jól megfelel a cenzúra által irányított nyárspolgári ízlésnek. (E divatlapok a nagyközönség számára íródtak elsősorban.) Feltétlenül ki kell emelnünk azonban, hogy ugyanezek a cikkek másfelől célul tűzik ki, hogy Sandot, mint művészt értékeljék. Mit tartanak a magyar kritikusok Sand művészi érdemének? 1. Művei az emberi szenvedélyeket egész erejükben ábrázolják, lélektani jellemzése remek. Képzőereje kifogyhatatlan. 2. Nagyszerűen tudja ötvözni a komorságot és vidámságot, a költészetet és a filozófiát.²³ 3. Küzd a durvaság, könnyelműség, közömbösség és az önzés ellen, s legfőbb elve az emberi részvét, a szeretet, mely egy új társadalmat is létrehozhat. Szocialista nézetei sajnos túl idealizáltak, s nem képesek két forradalom vért eltörölni.²⁴ 4. Stílusa egyszerű, de rendkívül hatásos és erőteljes. 5. A regény az igazi műfaja, a drámában nincs otthon. (*Flaminia* című színműve, melyet 1855. október 24-én adtak elő a Nemzeti Színházban, nálunk megbukott.)²⁵

²⁰ George Sand: Correspondance, t. VIII. Lettre à Giuseppe Mazzini, 15 juin 1848. 516–517.

²¹ George Sand: Correspondance, t. IX. Lettre à Giuseppe Mazzini, 15 octobre 1850. 749.

²² Y: Sand György és művei. Divatcsarnok, 1855. 26. sz. 501.

²³ George Sandról (ismeretlen szerző) Hölgylfutár 1854. 258. sz., Tudományok és politikai s társas élet Encyclopaediája II., Pesten 1850. 454., Regényírók arcképei, Hölgylfutár, 1857. 172. sz. 463.

²⁴ BERCZ Károly: Sand Georgeről, Hölgylfutár 1856. 144. sz. 592.

²⁵ SALAMON Ferenc: Sand György Flaminia című színművéről. B. H. 1855. október 31. – Megjegyzendő, hogy a század vége felé Sand népszínműveiről megváltozik a vélemény. Három drámát,

A sajtó mindent elkövet tehát, hogy Sand művészetét megkedveltesse. A pozitív véleményeknek köszönhetően az ötvenes évek közepétől sorozatosan jelennek meg Sand regényei magyarul, pedig „Sandot, a franciául legszebben író, vagy írónt nem kis feladat fordítani”.²⁶ A legkorábbi a *Mont-Revêche* 1853-ban, ezt követi *A tücsök* 1857-ben, az *Életem regénye* 1856-ban, *Egy szegény lány története* (1861), *A tudós neje* (1863), *A hó-ember* (1864), *A pokolgép* (1865), *Consuelo* (1875) stb.²⁷ Ezek a regények már sokoldalúan bemutatják a magyar olvasóknak George Sandot, a legkülönbözőbb témák keretében, az abszolút szerelemtől az ideális szocializmus filozófiájáig. E művekben szó van a szenvedély fokozatairól, a zene és a művészet missziójáról (*Consuelo*), a parasztok, a nép képviselőinek sorsáról, akik a nehéz földmunkát végzik, és oly kevés a hasznuk belőle (*La Mare au diable*). Regények és novellák egymás után, a legjobbak és a kevésbé jobbak, s Sand egyre híresebb, mert a társadalom legkülönbözőbb rétegeihez talál utat. Hősei és hősnői is a század gyermekei. Töretlen hitük az ideális szerelemben és az emberi haladásban, küzdelmeik és problémáik, gyűlöletük a pénz hatalmával szemben, gyengeségük és erejük felejtethetlenné maradnak a kor magyar olvasóinak, mert vágyálmaikkal találkoznak. Sandot erőnyeivel és hibáival együtt most szeretik meg igazán nálunk. Az 1876-ban elhunyt írónőt búcsúztató nekrológok már olyan superlatívuszokat is használnak, mint hogy „ő volt Franciaország irodalmának egyik legtündöklőbb csillaga, s minden művelt nemzet irodalma és közönsége megilletődve búcsúzik tőle”.²⁸ A franciák egyik legszellemesebb írónője így kerül az őt megillető helyre, s figyelemre méltó, hogy alig néhány évvel halála után már megjelenik egy róla szóló lélektani elemzés fordítása, mely vallomásait közli, és hatása titkait kutatja.²⁹

Ez a kivételes ember és kivételes tehetség, őszintén hitt abban, hogy a művész feladata a világot olyannak ábrázolni, amilyennek lennie kellene. Nem tudta életét elkülöníteni műveitől. Ezért van művésze telve ellentmondással, romantikával és realizmussal; az érzelmek zenei áradása irányítja meséjét, melynek lehetetlen ellenállni. Sand hitt abban is, hogy a szeretet és a szív igazsága meg is változtathatja az emberiséget, s az író elsődleges feladata az ideális igazságra való törekvés.

Közvetlen magyar hatásának titka tehát abban rejlik, hogy hőseiben sokan magukra ismertek, és elfogadták, mert el akarták fogadni naiv hitét.

A huszadik század magyar olvasói félretették egy időre Sand regényeit. De nem véglegesen. Ezt Szávai Nándor kitűnő *Mauprat* fordításának sikere is bizonyítja (1953, 1973).

Madácsy Piroska

a *Francois le Champit*, a *Claudiet* és a *Le pressoir* emelnek ki. E művek mesterien egyesítik a cselekményt és a jellemzést, remek a lélektani motiváció (NÉVY László: A drámai középfajok elmélete, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai VIII. 1873. 294.) E pozitív vélemény érthetőbb, ha tudjuk, hogy nálunk a századvég hozza el a népszínművek divatját.

²⁶ GYULAI Pál: Kolozsvári levelek, 1844. Gyulai Pál bírálatok, cikkek. Bp. 1961. 422.

²⁷ George Sand magyarra fordított regényei: Lélia 1842. Fordította Récsy Emil; Indyána 1843. Metella 1844. Fordította Bíró Miklós; Leone Leoni 1844. Mont-Revêche. Fordította Récsy Emil; Pest, 1853. 3. kötet. Irodalmi Intézet (Emich Gusztáv); A tücsök, népregény. Fordította Fekete Soma. Pest, 1857; A tücsök, Falusi Életkép 5 felvonásban George Sand beszélya után írta Birchpfeiffer Sarolta. Fordította Bulyovszkyné, 1859; Egy szegény lány története. Fordította Ágai Adolf, 2 kötet. Pest, 1861. (Ráth Mór); A tudós neje (Valvèdre). Fordította Toldi István, 2 kötet. Pest, 1863. (Emich Gusztáv); Antónia, Fordította Gregus Ágost, Pest, 1863. (Emich Gusztáv, a Kisfaludy-Társaság kiadványa); A hó-ember. Fordította Szász Gyula, 3 kötet. Pest, 1864. (Lauffer V.); A pokolgép, Fordította Aranka, Pest, 1865. (Ráth Mór); Consuelo. Fordította Zomorfalvi, 3 kötet. Budapest, 1876. Franklin Társaság; Jenny húgom. Fordította Júlia, 2 rész. Kolozsvár, 1875. (Stein J.); Flamarande. Fordította Júlia, regény 2 kötet. Bp. 1875. (Athenaeum); A kis Grisette. Fordította Czukási Józsefné, Bp. 1876. (Athenaeum); Mariána, elbeszélés, Fordította Júlia Kolozsvár, 1876; A percemonti várkastély. Fordította Júlia, Kolozsvár, 1876. (Stein J.); Az ördögmozsr, beszély, Fordította Czukási József. 1877. (Olcsó Könyvtár, szerkeszti Gyulai Pál); Césarine. Fordította Rózsáagi Antal, 2 kötet, Kassa, 1877; Maurer A. Leoni Leo, beszély. Fordította Visi Imre. Bp. 1878. (Olcsó Könyvtár).

²⁸ + Sand György: Magyarország és a Nagyvilág, 1876. 25. szám, június 18.

²⁹ D'HAUSONVILLE: Sand György, fordította D. E. Olcsó Könyvtár, Bp. 1879. szerkeszti GYULAI Pál.